

СВОБОДНО ИЗБИРАЕМА ПОДГОТОВКА ПО ИКОНОМИКА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Мария Кавданска

*Югозападен университет „Неофит Рилски”,
Благоевград*

Виолина Стойнева

*II ОУ „Димитър Благоев”,
Благоевград*

Резюме. Тенденциите в развитието на съвременното образование обуславят необходимостта от разработката на варианти на модели за формиране на икономическата култура на учениците от най-ранна училищна възраст. В свободно избираемата подготовка (СИП) по икономика се създават възможности за развитие на познавателни интереси и се удовлетворяват определени потребности от икономически знания, чрез които учениците навлизат в света на възрастните.

Keywords: economic education and preparation; economic knowledge and terms; modules; technological education; interactive methods

В условията на съвременната пазарна икономика модерното икономическо образование се превръща в необходим компонент от общата култура на личността. В социалния и в личния живот, както и в дейността на човека, неизменно присъстват в определена степен икономически проблеми, които се нуждаят от решение. Всеки от нас ежедневно оперира с категории, концепции и проблеми от икономически характер, които трябва добре да се познават. Икономически образованата личност разбира по-добре динамиката на съвременния свят, различава лесно природните от икономическите блага, борави свободно с понятия като мениджмънт, цена, инфлация, инвестиция, комбиниране, доход и т. н. Знанията по икономика ще помогнат на учениците да организират активността, почивката и оптималното използване на времето и в личния си живот по посока на постигане на целите си.

За икономическото образование се говори не само като за когнитивен процес, чрез който се преподават информация и знания. То трябва да включва и образователно действие, което играе роля при формирането

на нагласи, способни да изградят поведение, както и лично мнение по отношение на:

- познаване и разбиране на света;
- умения за управление на наличните и възможните за придобиване ресурси, проявяващи се в планирането на дейностите, управлението на личния бюджет и отчетност на средствата по пътя за постигане на целите си;
- умения за подбор и приложение на различни технологии, опиращи се на знания за това, как функционират отделните социални и производствени системи;
- умения за взимане на решения и обосноваване на избора им при решаване на проблеми, свързани с кариерното развитие и бъдеще, развитие на културна и гражданска чувствителност.

В този дискурс икономическото образование се превръща в неизменен компонент на общата култура на личността на ученика, основания за което се откриват и в Програмата за развитие на образованието, науката и младежките политики в Република България 2009 – 2013 г.¹⁾ Те са по посока на това, че образователните институции „съществуват и функционират в динамична глобална среда, която в повечето случаи се характеризира с икономическа и политическа свобода и със зачитане принципите на пазарната икономика в условия на трансформация на националните икономики на отделните държави”¹⁾. Качеството на образованието се свързва със създаване на „учебни програми с интегрирано съдържание. Тяхната основна цел е да гарантират мобилност на образователния продукт, като осигурят надграждане с все по-динамично съдържание в най-важните предметни области (български език и литература, чуждоезиково обучение, математика и информационни технологии, технологии и гражданско образование)”, както и с „осигуряване на по-голяма практическа приложимост на обучението и ориентирането му към конкретни резултати”¹⁾.

Идеята за икономическото образование може да се позиционира около „четирите фундаментални типа обучение, които в живота на всеки да служат като „стълбове на знанието”: *да се научим да знаем; да се научим да правим; да се научим да живеем заедно; да се научим да бъдем*“ (Делор, 1997). В този контекст икономическото образование на учениците от началното училище се свързва неизменно с овладяването на определен обем от икономически знания („да се научим да знаем”), формирането на нагласи („да се научим да живеем заедно”), компетенции („да се научим да бъдем”) и поведение („да се научим да правим”).

Свободно избираемата подготовка (СИП) по икономика в началното училище предлага участието на учениците в разнообразни дейности, които са по посока на:

- създаване на интерес към икономиката и осъзнаване на нейното значение в живота на човека;
- овладяване на способности за приспособяване към различни ситуации в семейния и обществен живот;
- формиране на умения за поемане на отговорност и взимане на решения, въз основа на което се изгражда разумно поведение за участие в икономическия живот на обществото;
- излизане от рамките на консуматорската и индивидуалистична култура и насочване вниманието към глобални проблеми на обществото.

Акцентираща се върху интегративните връзки между икономиката и останалите учебни предмети като „Роден край”, „Математика”, „Природознание” и др. Обръща се особено внимание на интеграцията с технологичното обучение, което в началния етап на основното образование се реализира от учебния предмет „Домашен бит и техника”.

Технологичното обучение е предметната област, в която се създават условия за комплексно възприемане на света, и предполага възможности за откриване на връзки и зависимости между процесите и явленията в преобразуващата дейност на човека. В процеса на това обучение учениците реализират разнообразни взаимодействия, насочени към активно прилагане на усвоените знания от другите учебни предмети в различен контекст и развиват умения за „положителен трансфер” на знания, умения и компетенции. Основанията за това се намират при анализа на стандартите за учебно съдържание на културно-образователна област „Бит и технологии” и прави впечатление присъствието (макар и епизодично) на знания по икономика по посока на „разбиране и диференциране на основни икономически понятия”²²⁾, което се осъществява чрез ядрото „Организиране на работата и икономика” в I - IV клас.

При разработката на курса за СИП по икономика се имат предвид и следните специфични особености на учениците от тази възраст:

- конкретното по характер мислене обуславя избора на основни икономически явления и понятия, с които те се срещат ежедневно;
- за ефективност на образователния процес се използват приоритетно интерактивни методи (ролеви игри, казуси, групова работа, метод на проекта и сценария, учебна фирма и др.);
- поради емоционално-образния характер на детското познание се използват задачи, текстове и ситуации, в които участват добре познати на децата литературни и филмови герои (поради емоционално-образния характер на детското познание).

Изграждането на стратегията за СИП по икономика предоставя на учителя по-голяма креативност и свобода при избора на теми и реализиране на интегративни връзки с другите учебни предмети. Създават се

предпоставки и условия за реализиране на идеи за ефективност и оптимизация на образователния процес чрез разчупване на стандартния урочен формат, за провокиране на любопитството, любознателността и изследователския интерес на малките ученици, в условията на които обучението по икономика ще постигне положителен резултат.

Основните цели на Свободно избираемата подготовка по икономика в началното училище са по посока на:

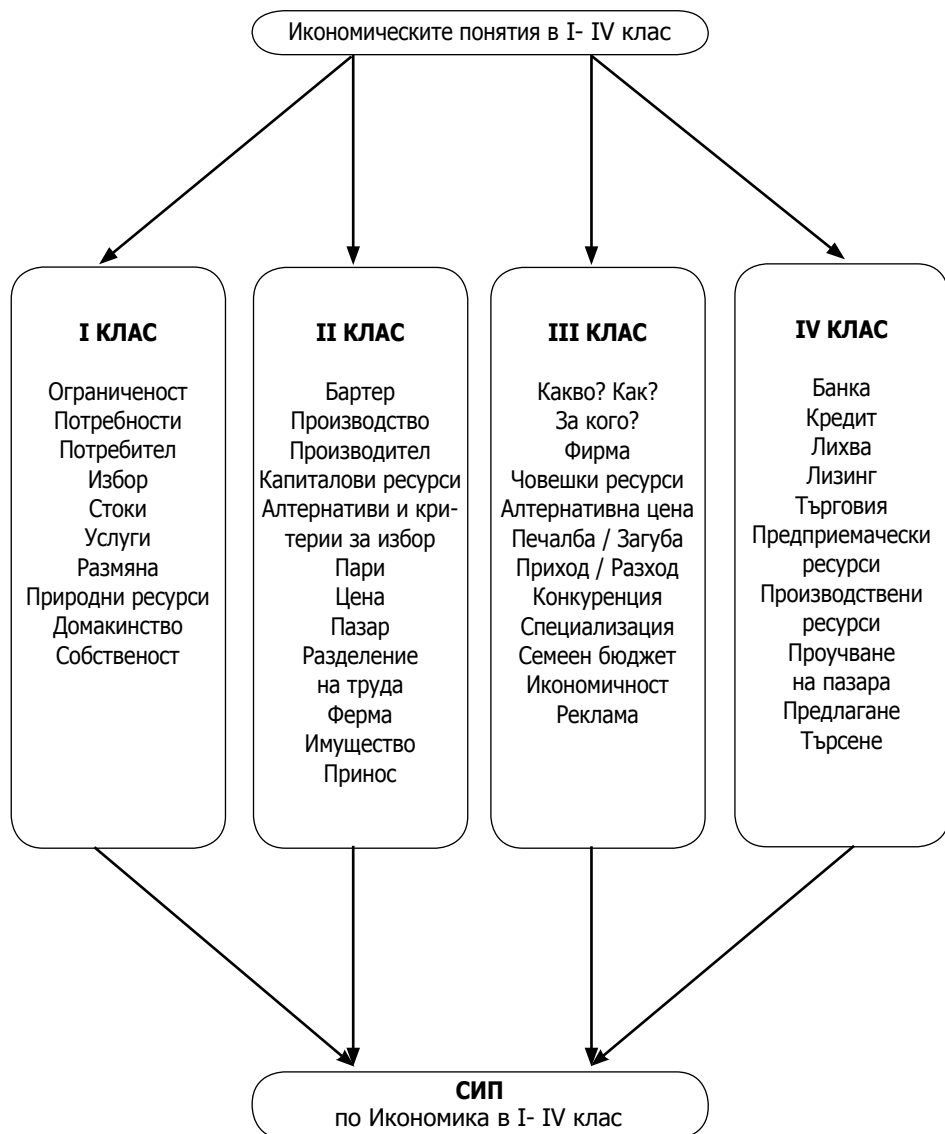
- формиране на начални представи за икономическите потребности и възможностите за удовлетворяването им;
- запознаване с най-често употребяваните икономически термини и понятия;
- създаване на отношение към рационалното използване на ресурсите (природни, човешки, капиталови, предприемачески);
- овладяване на начални икономически знания и умения чрез включване в икономическия живот на семейството, училището и най-близкото обкръжение;
- намиране на своето място в икономическото пространство.

Тези цели могат да се реализират чрез овладяването на основни икономически понятия, от които се образува фундаментът на бъдещото изучаване на икономиката.

Предложената система от икономически понятия (Фиг.1), структурирана в 4 модула³⁾, се базира върху разбирането на ролята на човека в икономиката и обществото, позицията му в реалния живот, социално-икономическите условия и професионалната му дейност. Всеки модул представлява обособен функционален възел и включва трите известни аспекта при реализиране на дейността: информационен, праксиологически и рефлексивен. Прилагат се типичните за всяка дидактическа технология функции за планиране, организация, управление, контрол и са свързани с определяне или разпределяне на знания.

В Модул I “Икономическият проблем” се овладяват първоначални представи за икономиката и как тя е свързана с желанията и потребностите на хората. Учениците научават, че основният икономически проблем се състои в това, че ресурсите и благата са ограничени, а потребностите на хората – безгранични, и това изисква те да правят избор. Познават се и се класифицират видовете ресурси (природни, човешки, капиталови, предприемачески), необходими за производството на стоки и услуги. (Кавданска, 2009).

В Модул II „Трите въпроса на икономиката” се научава, че основната икономическа дейност на хората е производството, а по-голямата производителност се постига чрез разделение на труда и специализация. Учениците разбират, че за да могат да се справят с икономическите проблеми, хора-

Фигура 1. Разпределение на икономическите понятия по класове в началното училище.

та и обществата организират икономическия си живот в икономически системи, отличителните характеристики на които се определят от икономическите институции (домакинствата, фирмите, държавните органи, банките, кооперативите). Запознават се с икономическите стимули - личен интерес, печалба, загуба, като фактори, които мотивират човешкото поведение³⁾.

В Модул III „Пазарът” се разбира, че пазарът е мястото, където хората доброволно разменят стоки и услуги, за да печелят, че бартер се осъществява, когато се разменя една стока, услуга или ресурс срещу друга. Научава се историята на откриването и развитието на парите и техните функции, какво е цена и как се образува тя. Открива се функцията на конкуренцията като икономическо състезание за най-доходоносно влагане на капиталите³⁾.

В модул IV “Семейна икономика” се научава, че икономиката на бита преди всичко се състои в добре обмисленото изразходване на семейните доходи, за закупуване на голямото разнообразие от стоки, услуги и ресурси, необходими за пълноценен живот на всеки член на семейството. За тази цел акуратното и подробно съставяне и водене на семейния бюджет, редовният анализ на приходите и разходите помагат за рационалното харчене на парите, което създава условия за спестяване и увеличаване на семейното благосъстояние³⁾.

Посоченото дотук дава основания да се операционализират образователните цели на СИП по икономика в началното училище по класове в следната последователност:

А) Образователни цели на ниво I клас

Овладейвайки икономическите понятия в I клас, учениците ще:

- разберат, че ограничеността (недостигът) е основен икономически проблем, че човешките желания са безкрайни, а ресурсите (средствата) са ограничени;
- разберат, че ограничеността изисква хората да избират как да използват най-добре ресурсите, с които разполагат;
- развият умения да правят избор, като внимателно обмислят какво най-много желаят, какво искат да постигнат, от какво да се откажат;
- разберат, че потребности като храна, дом, образование, медицинско обслужване, развлечения са икономически и те се задоволяват, като се използват произведените стоки и услуги;
- познават и класифицират природните ресурси, необходими за производството на стоки и услуги;
- разберат ролята си в домакинството като потребител и като участник в трудовите задължения;

– разберат, че доброволната размяна на стоки и услуги (търговията) е полезна за участващите в нея страни (хора и фирми), когато те се надяват да спечелят от нея;

– познават, назовават и приложат в практическата си дейност механизми на бартерна търговия – пряк обмен на стоки и услуги.

Б) Образователни цели на ниво II клас

Овладейвайки икономическите понятия във II клас, учениците ще:

– разберат, че парите са онова средство, което става посредник при размяната на стоките и услугите, тъй като отговаря на двете изисквания за нейното извършване: съвпадение на потребностите и делимост;

– приложат в практическата си дейност парична размяна и ще обяснят, че хората консумират стоки и услуги, а не пари, тъй като парите са полезни само защото се използват за закупуване на стоки и услуги;

– познават и класифицират капиталовите ресурси, които са необходими за производството на стоки и услуги;

– разберат и обяснят, че пазарът не се намира на точно определена територия, а съществува, когато се осъществява взаимодействие между купувачи и продавачи във връзка с размяната на стоки, услуги и ресурси;

– организират и реализират в практическата си дейност пазар на произведени от тях стоки и услуги, като изпълнят условията за неговото съществуване;

– разберат, че цената представлява количеството пари, което хората и фирмите могат да получат при продажбата или е нужно да заплатят при покупката на дадена стока или услуга;

– разберат, че производството е дейност, чрез която хората и фирмите произвеждат стоки и услуги;

– разберат и обяснят, че специализацията и разделението на труда са важни фактори за повишаване обема на производството и повишаване на неговата ефективност;

– познават и назовават вещите и доходите (семейното имущество), които притежава всяко домакинство, както и дейността на членовете му, свързана със съхраняването, запазването и тяхното увеличаване;

– реализират в практическата си дейност разнообразни варианти на своя принос за съхраняване, запазване и увеличаване на семейното имущество.

В) Образователни цели на ниво III клас

Овладейвайки икономическите понятия в III клас, учениците ще:

– разберат, че задоволяването на потребностите на хората в условията

на ограниченост на ресурсите се намира в отговорите на 3-те основни въпроса на икономиката: **“Какво?”**, **“Как?”** и **“За кого?”** да се произведат стоките и услугите с наличните ресурси;

- разберат и обяснят защо всяко общество развива своята икономическа система така, че тя да дава отговор на основните въпроси за производството, разпределението и консумирането на стоките и услугите;

- познават и класифицират човешките ресурси като необходими за производството на стоки и услуги;

- разберат и обяснят, че специализацията и разделението на труда са важни фактори за повишаване обема на производството и повишаване на неговата ефективност;

- разберат и обяснят защо основните икономически стимули (печалба, загуба, личен интерес) са факторите, които мотивират и въздействат върху човешкото поведение в икономическата система;

- разберат и обяснят защо алтернативната цена е следващият най-добър избор, от който човек се отказва, за да получи нещо друго;

- идентифицират конкуренцията като икономическо състезание между хората и фирмите за най-доходоносно вложение на капиталите и разберат ползата ѝ за увеличаване на производството на стоки и услуги, което принуждава производителите да дават най-доброто от себе си;

- разберат, че фирмите съобщават информация за стоките и услугите, които произвеждат или с които търгуват, както и за мястото, където се продават, чрез рекламата;

- научат, че основните цели на рекламата са: а) да създава и налага собствената търговска марка на пазара; б) да печели нови клиенти за стоките и услугите, които рекламира;

- разберат, че в семейния бюджет са отразени паричните запаси, с които разполага домакинството, и как те ще бъдат разпределени за задоволяване на разнообразните потребности на членовете му;

- познават, назовават и групират доходите и разходите по основните “пера” в семейния бюджет;

- приложат в практическата си дейност варианти за съставяне на семеен бюджет (седмичен, месечен, за ремонти и т. н.).

Г) Образователни цели на ниво IV клас

Овладейвайки икономическите понятия в IV клас, учениците ще:

- разберат, че банките са финансови учреждения (институции), а също така и посредници, където едни хора и фирми внасят пари (депозит) и получават лихва, а други вземат назаем пари (кредит) и плащат лихва;

- разберат, че кредитът представлява дадени назаем пари, които ще бъдат върнати след точно определено време с лихва;

- разберат, че лихвата е цената, която гражданите и фирмите плащат на банката за получения от нея кредит;

- разберат, че лизингът представлява купуване на скъпоструваща стока на изплащане и парите за нея ще бъдат изплатени на вноски след точно определено време, с лихва;

- обяснят, че лихвата е цената, която гражданите и фирмите плащат на банката или търговеца за получения от него кредит или лизинг;

- разберат и обяснят как по-високите цени на едни стоки и услуги карат купувачите да купуват по-малко, а производителите да произвеждат повече от тях, и как по-ниските цени карат потребителите да купуват повече стоки и услуги, а производителите да произвеждат по-малко от тях (търсене и предлагане);

- познават и класифицират предприемаческите ресурси като необходими за производството на стоки и услуги;

- участват в процеса на разработване на концепция за малък бизнес: маркетингово проучване, изработване на рекламни материали за представяне на продуктите, изработване на продуктите, определяне на цени, представяне на продуктите на фирмите си на “пазара”.

Икономическите понятия не се преподават под формата на готови сентенции, дефиниции и изводи, а овладяването им се осъществява в условията на „преживяване” на житейски ситуации и решаване на съдържателните се в тях икономически проблеми. На учениците се предоставя възможността сами да дефинират икономическия проблем и да намерят решението му. По този начин заедно с усвояването на факти и знания от икономиката у детето се събужда и развива интересът към нея, осъзнава се нейната важна роля в живота на хората.

В статията се предлага Програма за СИП «Икономика» за I клас. Програмата е реализирана с ученици от I „а” клас при Второ основно училище „Димитър Благоев”, Благоевград. Предвидени са по 2 часа седмично, 32 часа годишно, като се препоръчва нейното реализиране през II учебен срок.

Дейностите, включени в програмата, осигуряват овладяването на икономическите понятия в условията на интеграция, приоритетно с учебния предмет „Домашен бит и техника”. Интегративни връзки се осъществяват и с обучението по „Математика”, „Роден край”, „Български език” и „Изобразително изкуство”. Темите са примерни и в заниманията могат да се включат и други разнообразни дейности, чрез които се овладяват посочените икономически понятия, съобразени с конкретните условия в отделното училище, както и с желанията и интересите на учителя и учениците.

Таблица 1. Тематичен план за Свободно избираема подготовка (СИП)
по „Икономика” в първи клас

Модул	Тема	Брой часове	Икономически понятия	Бележки
Модул I : „Икономическият проблем”	Дядовата ръка- вичка	2	ограниченост, избор	
	Домашен любя- мец	2	ограниченост, потребности	
	Размислите на потребителя	2	потребности, потребител, стоки и услуги	
	Идеален почерк или чиста стая.	2	природни ресурси, ограниченост, избор	
	Карти с имена	2	природни ресурси, ограниченост, избор	
	Пестим ли при- родните ресурси?	2	ограниченост, природни ресурси, избор, стоки	
	Вторият живот на материалите	2	ресурси, стоки, услуги	
	Пътешествието на Денди Долар	2	потребности, стоки, ограниченост	
	Какво готви Жени?	2	потребности, стоки ограниченост	
	Здравословна закуска	2	ограниченост, потребности, избор	
	Картинна галерия.	2 ч.	ресурси, производител	
Модул II: „Трите въпроса на икономиката”	Домакинство	2	собственост, имущество, доходи	
Модул III: „Пазарът”	Петелът и бобено- то зърно	2	размяна, бартер, стоки, услуги	
Модул IV: „Семейна икономика”	Ванко – Забра- ванко	2	собственост, имущество,	
	Доходите в дома- кинството	2	доходи, спестяване, принос	

БЕЛЕЖКИ:

1. Програма за развитие на образованието, науката и младежките политики в Република България (2009 – 2013 г.) София, МОНМ, 2009.
2. Наредба № 2 / 18. 05. 2000 г. за учебното съдържание. Държавни образователни изисквания за учебно съдържание. Културно-образователна област „Бит и технологии”. Учебни предмети: „Домашен бит и техника”, „Домашна техника и икономика” и „Технологии”. Обн. ДВ, бр. 58 от 2000 г.
3. Кавданска, М. (2009). Интегриране на икономически понятия в технологичното обучение на учениците от началния етап на основното образование. Дисертация. София.
4. Samuel, S.& R. Stout. (1994). *Teaching Strategies 3 – 4. master Curriculum Guide in Economics*, NCCE. NY.

ЛИТЕРАТУРА:

- Делор, Ж. (1997). *Образованието – скритото съкровище*. Доклад на Международната комисия за образование за XXI век пред ЮНЕСКО. София: ЮНЕСКО.
- Кавданска, М. (2010). *В страната на икономиката. Какво? Кога? Как?* Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски”.
- Saunders P. & Gilliard J. (1996). *A Framework for Teaching Basic Economic Concepts with Scope and Sequence Guidelines, K-12/ Economics America*. National Council on Economic Education, NY.

TEACHING ECONOMICS AS AN ELECTIVE SUBJECT IN PRIMARY SCHOOLS

Abstract. Modern education tendencies require the elaboration of economic culture models in primary school's students. The elective subject in Economics enlarges students' cognitive interests by satisfying certain needs for economic knowledge which helps the learners to better understand the adults world.

Chief assist. Maria Kavdanska Ph.D

✉ South - Western University “Neofit Rilski”
Blagoevgrad, Bulgaria
e-mail: kavdanska@abv.bg

Violina Stoineva

School „Dimitar Blagoev”
Blagoevgrad, Bulgaria
e-mail: violina_vs@abv.bg